

Hugleiðingar um arbeiðsloysis-trygging í Føroyum og aðrastaðni

Ein av teimum stóru útreiðslunum í Danmark er útreiðslan til arbeiðsloysisstuðul. Hetta er tekni um eitt rísa figgjartil og vælfæðarligt tap.

Ein og hvør minking av talinum av arbeiðsleysum vil tí bæði vera av størstu vælfæðarligu vinningunum og ein effektivur háttur til at minka um almennar útreiðslur.

Tann tíðin sigst at vera farin í Danmark, tá ið ein helt, at staturin kundi loysa trupulleikan við bert at jætta fleiri pengar til at berja niður arbeiðsloysið, til útbúgvingar og til ein aktivan arbeiðsmarknaðarpolitikk.

Tað er langt frá avgerðini um at seta nakað í gongd, og ofta hefur tann útbúgving og tann arbeiðsvenjingin, sum fólk hava fingið, bert verið til smávegis gagn fyri teirra møguleikar fyri at koma aftur inn á arbeiðsmarknaðin, og tá ið tað hevur verið gagnligt, hevur tað ofta fært við sær, at onnur eru farin út av arbeiðsmarknaðinum.

Í ringasta føri er nettoávirkanin av teimum nógvu pengunum, sum verða brúktir til at minka um arbeiðsloysið, at tað verða sett fleiri fólk til at undirvisa, sum ráðgeva og annað í til almenna sektorin, og at ein á henda hátt rører eitt sindur runt í grytni, soleiðis at fólk ikki brennast so leingi.

Tann tíð sigst eisini at vera farin, tá ið ein helt at marknaður hevði loysnina til allar trupulleikar. Man kann býta arbeiðsloysi upp í trý slog, tað er arbeiðsloysi, sum er orsakað av konjunkturbrøyttingum, arbeiðsloysi orsakað av strukturellum brøyttingum og arbeiðsloysi, tí at fólk ikki longur lúka krøvini á arbeiðsmarknaðinum.

Arbeiðsloysið kann hava eina ávirkan, soleiðis at arbeiðsevnini gerast avlamin, soleiðis at skilja, at arbeiðsloysið orsakað av konjunkturbrøyttingum gerst arbeiðsloysi orsakað av, at ein ikki longur lúkur krøvini á arbeiðsmarknaðinum.

Eitt týðningarmikið mál fyri virknan arbeiðsmarknaðarpolitikk eigur tí at vera, at byrgja upp fyri hesum t.d. við at byrgja, at ung gerast arbeiðsleys í ov langa tíð, men verða tvungin til at á taka sær arbeiði, sum

treyt fyri at kunna taka í móti almennum veitingum.

Í Danmark verður sagt, at tað er nógv, sum bendir á, at ein stórir partur av framtíðar arbeiðsstyrkini vil verða stuðugt uttan fyri arbeiðsmarknaðin, tí at útbúgvingar- og fakligu krøvini samstundis verða økt.

Figgjartilgar kreppur fáa ofta nokur slog av arbeiðum, og harvið nokur slog av menniskjum til at verða í yvirskot. Tað er vandi fyri, at hesi menniskju ikki uttan viðari koma aftur í arbeiði, sjálvt um ein fær betri konjunkturar, og fyri tey er tað týðningarmikið, at tey skjótt verða tikin upp í tiltøk framd av arbeiðsmarknaðinum ella av politiskum slag.

Í Danmark hevur seinastu árin verið gjørt nokk so nógv burtur úr at minka um arbeiðsloysið millum ungdommin. Ein av háttunum hevur verið at kravt nakað afturfyri frá teimum ungu, sum treyt fyri at tey kunnu fáa »bi-standingshjálp«.

Tað hevur vist seg at vera ein hampuliga skilagóður politikkur. Í nokrum kommunum hevur tann størsti trupulleikin verið tórvandi møguleikar fyri at ávísja eitt ella annað arbeiði. Um ein skal sleppa undan at seta ung-fólk í tann almenna sektorin, so er loysnin m.a. við fyrirlis projektum av hentum, konkretum og sjónligum slag. Hentar samfelagsligar uppgávur, sum ikki verða loystar í dag.

Tað ber væl til í dag at harmast um, at skipanin við einari arbeiðsloysis-trygging ikki er komin í gildi fyri kanska út við 20 árum síðani.

Høvdu politikarar tá verið so mikið framskygdir, at teir sóu, at hóast onki arbeiðsloysi var, so var tað skilgott at sett slíka skipan í verk, so hevði stovnsfæði uttan iva verið í milliarða-stødd. Men tá nú hetta ikki er gjørt, so verður arbeiðsloysis-tryggingin ein skipan, sum kann kallast ein »her og nú skipan«, og tí vilja gjældini eisini fylgja gongdini í samfelagnum ella konjunkturinum.

Í tíðum við lágu konjunkturum, har arbeiðsloysið er stórt, vil tað verða eitt incitament til at halda aftur í lönarkrævi.

Um man vil hava meira stóðug gjöld, er tað neyðugt at yvirfiggja í góðum tíðum við litlum arbeiðsloysi. Í Danmark figgja tryggingartakarar og allir arbeiðsgevarar við fótum gjaldi, sum ikki er tengt at figgjartørvinum, restfigg-ingina átekur staturin sær.

Ein ynskiligur møguleiki, sum verður nevndur tíðum í Danmark er, at statsparturin verður ein blókkur, soleiðis at partarnir á arbeiðsmarknaðinum høvdu ábyrgd av restfigg-ingini. Tá hevði eitt incitament til lönarafturhald verið til staðar.

Gjöld til arbeiðsloysis-tryggingar í flestu EF-londum er, at ein skipan við lofti, eins og ætlanin er í Føroyum. Hetta er galdandi fyri Týskland, Frankariki og Holland, meðan Belgia onki loft hevur, men har er gjaldið bert 0,87% fyri lönakarar og 1,33% fyri arbeiðsgevarar. Í Týsklandi verða í prinsippinum pengar savnaðir upp í góðum tíðum, men orsakað av at arbeiðsloysi hevur verið har síðani miðskeiðis í sjeytí-árunum, hevur staturin gjaldið til skipanina.

Fyri øll EF-lond er útgjaldið eitt fast gjald sum t.d. í Englandi, ella sum partur av avvarðandi lön. Fyri næstan øll EF-lond er tað ein treyt fyri at fáa útgjaldið pengar frá tryggingini, at ein hevur verið aktivur á arbeiðsmarknaðinum.

Bruttoskatturin í líki av tvungnum gjöldum til sosialar skipanir er serliga at finna í londum, sum hava lagt teirra sosialu trygdarskipan eftir inspiration frá tí preussisku avlamistryggingarlógini frá 1889.

Hesi gjöld hava sostatt eina sosialpolitiska bakgrund, heldur enn eina skattapolitiska.

Tey tvungnu sosialu gjældini verða serliga brúkt til figging av pensiónum, arbeiðsloysis-tryggingum, sjúkradag-pengum og innan heilsu-økið. Har verður gjaldið inn eitt gjald frá bæði arbeiðstakarum og lönakarum. Gjældini til tvungnar sosialar skipanir eru ofta at finna á markinum ímillum skatt og tryggingar-premiur. Skattur verður tekniskt defineraður sum eitt tvungið gjald, sum verður útskrivað til tann almenna sektorin, uttan at tann almenni sektorurin afturfyri gevur nakað ávíst ella tilsvandi veiting.

Tá ið tvungnar sosialar skipanir verða kallaðar skattur, so skyldast tað soleiðis, at gjældini eru tvungin, og at tær einstøku veitingarnar ikki í nógv stóran mun mótsvara teimum einstøku gjöldunum.

Umframt tey sosialu gjældini, sum falla innanfyri hugtakið skattur, so eru tað eisini ein røð av skipanum í teimum vesturopeisku londunum, sum falla uttanfyri.

Um skeitt verður at skattatrystinum bytt út á skattaslog, so sær soleiðis út í hesum londum:

	Beinleiðis skattir	Óbeinleiðis skattir	Sosial gjöld	Íalt
Danmark	37,9	23,0	2,9	63,8
Holland	15,9	13,8	21,7	51,3
Føroyar	29,0	16,7	0,6	46,3
EF meðal	13,7	14,9	16,0	44,7
Týskland	12,5	13,7	18,4	44,5
Spania	12,2	11,7	14,4	38,3

Kelda: Skattepolitisk redegørelse og LRF

Samanberingin visir, at meðan bert litil partur av skattinum í Danmark og næstan eingin í Føroyum (einsas Trygdargrunnur lönakarans og gjöld til sjúkrakassan) verður kravdur inn sum sosial gjöld, so verður størsti parturin av skattinum í EF-londunum kravdur inn um sosial gjöld.

Sum sosial gjöld skulu skiljast skyldubundin gjöld til sosialar skipanir, sum t.d. viðvikjandi arbeiðsloysi, sjúku, barnsburði og eftirløn. Bæði lönakarar og arbeiðsgevarar gjalda inn í hesar skipanir.

Í Noreg og Svøríki eru sosial gjöld eisini munandi partur av samlaða skattinum.

Tað er somuleiðis í hesum viðfangi vert at nevna, at viðvikjandi stóðni hjá teimum sjálvstøðugt vinnurekandi, so eru tær flestu skipanirnar rúndan um okkum, bæði í norðurlendskum og í EF samanhangi soleiðis, at skipanirnar als ikki taka sjálvstøðugt vinnurekandi við, men tað er so gjørt í Danmark, partvis eisini í Svøríki, og so vitt eg skilji eisini í Luxemburg.

Tað er somuleiðis eisini vert at siga frá, at á heysti í fjór vardi í Danmark eitt kjak um at arbeiðsloysis-tryggingin skuldi gerast tvungin, ein samhaldsfest skipan fyri allar lönakarar, og eitt tað fyrsta, ið nývaldi forsætisráðharrin í Svøríki, Carl Bildt, boðaði frá, var, at rættast var, at teirra skipan somuleiðis gjordist ein tvungin skipan. Tiskil er okkara uppskot við tvungnari skipan ikki eitt ókent fyrbrigdi, men heldur eitt fyrbrigdi, sum er heilt og fult í trád við tær skipanir, sum eru mest kendar uttan um okkum.

Enn einaferð er kanska vert at leggja dent á, at orsøkirnar til, at landsstýrið nú hevur skotið upp at gera eina tvungna skipan, har ið arbeiðsólukrin

hefur skotið upp at gera eina sjálvboðna skipan hvat viðvikur lönakarum, eru tvær. Tann fyrri er, at áðan verður, at arbeiðsloysið er ein samfelagsskaptur trupulleiki, og tí eiga øll í samfelagnum at kenna ábyrgd av at loysa og hjálpa teimum, sum koma illa fyri í hesum døgum. Ikki ber til at áleggja ávisum partum á arbeiðsmarknaðinum ta uppgávu einsamøllum at beta um fylgjarnar av hesum. Hin orsøkin er tann, at var skipanin sjálvboðin, so er litil ivi um, at man kanska einaferð í heyst ella í vetur møgulega hevði komið í ein figgjartørv, og tá hevði stýrið fyri arbeiðsloysis-tryggingina ikki havt so nógv at velja í annað enn at fyrirláa, at prosentíð frá teimum 2 varð hækkað til kanska 2½ ella 3%. Vit vita, at Føroya Arbeiðarafelag hevur boðað frá, at 2% er eitt prosentgjald, sum teir kunnu góðtaka, men ein og hvør hækking vil verða mótt við eini sera stórar »skepsis«, og harnast hava vit latið okkum sagt, at reidarafelagið á arbeiðsgevarasiðuni heldur, at 2% er í nógv neira lagi fyri teirra viðkomandi, og at teir neyvan vilja ganga við til, at prosentíð verður hækkað upp um tey 2.

Hvorji stíg skal so stýrið mæla til at taka. Jú, stýrið hevði komið til ta niðurstøðu, at nú var eitt at gera, og tað var at spæla bóltin viðari til Føroya Landsstýri. Landsstýrið hevði tá ikki havt so nógv at valt ímillum. Eitt var at farið niðan í lögtingið og broytt lógina og hækkað prosentíð upp um tey 2 og harvið fingið stórar partar av lönakarasiðuni, kanska alla, partar av arbeiðsgevarasiðuni, møgulega alla, at verið í móti skipanini, og

